

*Мамчур Р.М.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри оподаткування і страхування,**Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ

Анотація. У статті досліджено теоретичні питання формування фінансового механізму аграрного страхування. Проаналізовано особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Визначено переваги індексного страхування сільськогосподарських ризиків. Розглянуто можливості використання в аграрному секторі взаємного страхування. Обґрунтовано необхідність державної підтримки системи агрострахування в Україні.

Ключові слова: страхування, аграрний сектор, аграрне страхування, індексне страхування, державне субсидування.

Постановка проблеми. Аграрний сектор України формує продовольчу, економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створює соціально-економічні умови сільського розвитку. Сільське господарство в Україні має досить великий потенціал – приблизно 70% земель в Україні використовуються в аграрному виробництві. Особливістю сільськогосподарського виробництва є наявність територій, на які постійно впливають небезпечні стихійні явища (посухи, підтоплення, зсуви, селі тощо), внаслідок чого аграрії зазнають значних матеріальних збитків. Втрати врожайності в окремих господарствах можуть сягати 50%, а при поєднанні кількох несприятливих факторів – до 70% [1].

Розвиток аграрної галузі є одним із стратегічних напрямів розвитку України, тому розвиток сільськогосподарського страхування також постає як один з стратегічних напрямів розвитку ринку страхових послуг. Аграрне страхування є одним з найбільш ефективних способів управління ризиками, що надає змогу вигідно поєднувати інтереси учасників ринку аграрного страхування та держави, як сторони, першочерговим завданням якої є забезпечення стабільного економічного зростання, добробуту громадян та їх соціального захисту. Економічний механізм страхування сільськогосподарського виробництва полягає у частковій чи повній компенсації суб'єкту господарювання втрат через негативний вплив природних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань страхування ризиків сільськогосподарського виробництва присвятили свою увагу такі вчені, як: В. Базилевич, В. Борисова, О. Гудзь, М. Дем'яненко, О. Залетов, П. Лайко, М. Мних, С. Навроцький, О. Непочатенко, С. Осадець, Я. Шумелда, Р. Юлдашев та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Світовий досвід аграрного страхування складається з декількох моделей взаємодії учасників цього ринку, який формується в залежності від об'єктивних умов і традицій, характерних для економіки кожної країни. Водночас все більше країн світу схиляються до наслідування досвіду тих країн, де була запроваджена та успішно діє модель системи аграрного

страхування з державною участю – США, Канади, Іспанії, адже існують об'єктивні, доведені міжнародним досвідом підстави для надання державної підтримки системі аграрного страхування. Водночас в Україні поки що існує ряд невирішених проблем, які виникають при здійсненні страхування врожаю сільськогосподарських культур, таких як відсутність системності в законодавчому забезпеченні агрострахування; низький рівень конкуренції на ринку агрострахування; відсутність ефективного механізму аграрного страхування; низька якість страхових послуг; недостатня місткість українського страхового ринку.

Мета статті полягає у пошуку шляхів підвищення ефективності функціонування фінансового механізму аграрного страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор економіки України перебуває на разі в стадії реформування, що покликане закласти на майбутнє міцну основу розвитку галузі на довгострокову перспективу. В умовах оборонного бюджету варіантів державної допомоги вітчизняним аграріям обмаль. Можливості прямого бюджетного фінансування агросектору доволі обмежені, тому пріоритетними завданнями Мінагрополітики є створення умов для поживлення ділової активності у галузі та заощадження підприємцями максимальної кількості коштів для розвитку власного бізнесу. Однією із таких умов є дерегуляція – істотне зменшення втручання держави у приватний сектор. На разі спрощено до 50% регулюючих процедур в галузі. В цілому скасовано понад 14 дозвільних документів, ветеринарних свідоцтв та сертифікатів якості, шість ліцензій, запроваджено понад 50 інших змін до законодавства в аграрній сфері. Таким чином, створено умови для економії суб'єктами ринку до 5 млрд. грн. щорічно. Також відчутні результати з диверсифікації аграрного експорту: Україна стрімко відкриває для виробників нові ринки, такі як Канада, Єгипет, Ізраїль, зростання вдвічі аграрного експорту до Китаю. При цьому Україна поступово змінює акцент з сировинного експорту на поставки продукції з доданою вартістю, забезпечуючи при цьому 14% загального обсягу ВВП та 35% валютних надходжень від експорту та підтримуючи позитивне сальдо зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Аграрна галузь в Україні активно розвивається. При цьому агрострахування є одним із механізмів її стабільної роботи, зміцнення малого та середнього аграрного бізнесу, який має бути ефективним, доступним та комфортним для сільських споживачів, прибутковим для страховиків та економічно виправданим для держави. Страхування є відносно недорогим у порівнянні з іншими методами управління ризиками. Покриття збитків за рахунок страхових виплат дає можливість стабілізувати доходи агропідприємств, підтримати їх фінансову стійкість та продовжувати працювати без тривалих перерв у виробничому процесі. Компенсація збитків внаслідок страхування дозволяє своєчасно розрахуватися з переробними підпри-

емствами та постачальниками матеріально-технічних ресурсів, а також кредитними установами. Крім цього, агрострахування спонукає до використання агротехнологій та застосування надійних засобів захисту врожаю, сприяючи, таким чином, підвищенню ефективності виробництва в аграрному секторі.

Сучасне страхування аграрного виробництва являє собою систему заходів щодо організованого спеціальними страховими державними і недержавними органами захисту майнових інтересів громадян, організацій та установ, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції, у разі випадку певних подій за рахунок спеціально створених грошових коштів. Одним з факторів, що стримує розвиток страхування в сільському господарстві, є суперечливий характер страхових відносин між страхувальником і страховиком. Ця суперечність полягає в тому, що і страхувальник, і страховик мають свої економічні інтереси в здійсненні страхування. Так, страхувальник намагається забезпечити собі максимальний розмір страхового покриття при оптимальному розмірі страхових платежів. Якщо розмір страхової премії може здатися йому невиправдано великим, то він вимушений буде відмовитись від передачі частини ризиків страховику і зберегти їх у себе. Отже, існує проблема недооцінки страхувальником фінансової корисності страхових операцій та відсутність критеріїв і показників її визначення. Проблематичним є також надання страхувальником об'єктивної інформації про урожайність за минулі роки. Якщо страховик не може об'єктивно оцінювати ризик, то він не зможе надати адекватного страхування.

Водночас можна погодитися зі страховими компаніями, які стверджують, що страхування сільськогосподарського виробництва є більш ризиковим і затратним видом страхування порівняно з іншими їх видами. Підвищена ризиковість страхування врожаю полягає в тому, що в разі настання страхового випадку втрат можуть зазнати не тільки окремі страхувальники, а й цілі території, внаслідок чого кількість звернень щодо отримання відшкодування може бути занадто великою і негативно позначатиметься на фінансовому стані страхової компанії. Тому можна сказати про те, що даний вид страхування потребує значної підтримки з боку держави.

Додатковою проблемою для аграрних підприємств є те, що після скасування спецрежиму оподаткування в АПК збитковим може стати кожне друге сільгоспідприємство [2]. Як наслідок, вони будуть не в змозі своєчасно вносити страхові платежі, а в деяких випадках взагалі відмовляються від страхування і віддадуть перевагу ризикам. Як наслідок, для зменшення плати за страхування доцільно вже зараз страхувати не вартість майбутнього врожаю, а лише затрати на посів та вирощування, тоді страхова сума буде меншою і, відповідно, зменшуватиметься сума платежу. Реальний стан речей склався таким чином, що страхування сільськогосподарських ризиків не вигідно ані страховим компаніям, ані самим аграрним підприємствам, оскільки страховики не хочуть брати на себе досить високі ризики зі сільськогосподарського страхування, а аграрні підприємства, в свою чергу, не мають належної суми вільних коштів, щоб оплатити послуги зі страхування.

Враховуючи високу ймовірність відміни податкових пільг для сільськогосподарських виробників з початку 2016 р., слід зазначити, що іншим шляхом підтримки сільського господарства може бути підтримка страхування у сфері сільськогосподарського виробництва. Такий підхід особливо актуальний в умовах членства України в СОТ, оскільки підтримка через страхування належить до заходів «зеленої скриньки» і може

втілюватися через фінансову участь уряду у програмах страхування доходів та гарантування безпеки доходів, а також через виплати (що здійснюються прямо або через фінансову участь уряду у програмах страхування врожаю) на відшкодування збитків від стихійних лих або через здійснення вказаних варіантів одночасно.

Засади української системи агрострахування були закладені в 2012 р. Тоді був ухвалений Закон «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», було створене та розпочало роботу громадське об'єднання страховиків «Аграрний страховий пул» [5]. Проте очікуваного зростання аграрного страхового ринку не відбулося. Протягом останніх трьох років рівень агрострахування в Україні залишається вкрай низьким та складає близько 5%, за умови, що сільське господарство України інтенсивно розвивається із щорічним приростом у 6–8%. Найчастіше це пояснюють тим, що на ринку агрострахових послуг відсутні стратегія розвитку аграрного страхування та дієві механізми реалізації зазначених послуг.

Жодна з українських страхових компаній, працюючих на ринку агрострахування, не розглядає цей вид страхування як пріоритетний або привабливий. Крім того, як наголошують страховики, результати агрострахування багато в чому залежать від людського чинника, що робить такий вид страхування погано передбачуваним.

Переважаюча більшість страхових компаній, які здійснюють агрострахування, мають незначний досвід ведення такої діяльності. Близько 60% з них почали страхувати агроризики після 1995 р. [4, с. 58]. Внаслідок цього вони стикаються з наступними серйозними проблемами: відсутність надійних статистичних даних про агроризики і об'єми можливих втрат врожаю; недостатність знань і досвіду при оцінці агроризиків.

Серед інших проблем страхування врожаю сільськогосподарських культур можна назвати ще одну, а саме той факт, що Нацфінпослуг обмежується лише контролем виконання нормативних показників, які абсолютно не пов'язані з показниками якості страхових послуг. Як наслідок, якість послуг залишається низькою за умови виконання нормативних показників.

В Законі України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 2012 р. зазначено, що всі державні аграрні програми (в т. ч. державні закупівлі за системою форвардних контрактів) повинні страхуватися через пул страхових організацій. Водночас Закон не надав чітких гарантій щодо державного субсидування програм страхування. Як наслідок, створення «Аграрного страхового пулу» не сприяло розвитку аграрного страхування. При цьому за умови отримання аграрним підприємством кредиту франшиза в компаніях «Аграрного страхового пулу» становила до 50% страхової суми, що робило страхування невигідним як для страхувальника, так і для кредитної організації.

Відповідно до вищезазначеного Закону, агрострахування в Україні на даний час здійснюється за трьома страховими продуктами:

- 1) страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою на весь період вирощування (застрахованим може бути майбутній врожай озимих зернових культур, кукурудзи на зерно, ярих зернових культур, соняшнику та сої). З метою укладання договору страхування страхувальник повинен ознайомитись та заповнити 17 документів. Страхові тарифи, наприклад, при страхуванні ярих зернових культур залежать від місця розташування господарюючого суб'єкта, рівня страхового

покриття (від 50 до 70%) та середньої врожайності (від 18 до 26 ц/га) і становлять від 3 до 19,4%;

2) страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою на період перезимівлі (застраховані площі посівів озимих зернових культур). З метою укладання договору страхування страховальник повинен ознайомитись та заповнити 15 документів. Страхові тарифи залежать від місця розташування господарюючого суб'єкта і становлять від 40 грн./га у Львівській області до 95 грн./га у Полтавській області;

3) страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою на весняно-літній період (застрахованим може бути майбутній врожай озимих зернових культур та кукурудза на зерно). З метою укладання договору страхування страховальник повинен ознайомитись та заповнити 11 документів. Страхові тарифи, наприклад, при страхуванні озимих зернових культур залежать від місця розташування господарюючого суб'єкта, рівня страхового покриття (від 50 до 70%) та середньої врожайності (від 18 до 39 ц/га) і становлять від 3 до 15,8%.

При достатній кількості наявних страхових продуктів слід відмітити складність в оформленні договорів страхування та високу вартість страхування при одночасно низькому рівні страхового покриття, навіть за умови 50% субсидування сплачених страхових премій з боку держави. З іншого боку, вважаємо недоцільною жорстку прив'язку «Аграрного страхового пулу» до субсидованого страхування. Пул повинен повноцінно функціонувати незалежно від наявності державної підтримки вирощування сільськогосподарської продукції.

Крім стандартних страхових продуктів, на страховому ринку України доцільно запровадити індексне страхування сільськогосподарської продукції, яке добре зарекомендувало себе в розвинутих країнах світу. На разі зазначений страховий продукт, головною умовою якого є врахування погодних параметрів та врожайності, розробляється спільно з компанією Swiss Reinsurance і брокером Bruno Sforini для дрібних фермерів та приватних селянських господарств. Пілотний проект планується представити до кінця поточного року. Водночас зазначимо, що запровадження такого методу може принести аграрному сектору України додаткову користь. Внаслідок використання індексного погодного страхування застраховані площі можна збільшити вдвічі.

Перевагами індексного страхування є його вартість, яка становить в середньому 3% від страхової суми при вартості ризикового комерційного страхування на рівні 4,5–6%, а також відсутність потреби у висококваліфікованому андеррайтингу та мінімізація адміністративних витрат на моніторинг та оцінку збитків [3]. Настання страхового випадку фіксується на основі незалежного і загальнодоступного джерела інформації про погоду, тому без державної уваги до цього питання ні страховики, ні страховальники самотужки не зможуть отримувати такий обсяг даних.

Зараз в Україні головною організацією, яка має доступ до погодних даних, є Гідрометцентр, який значно відстає в кількості та якості погодних реєстраторів від багатьох країн світу. Потрібні значні кошти та знання, щоб встановити та обслуговувати велику кількість реєстраторів погоди по всій території, на якій здійснюється страхування. За підрахунками практиків, для достовірності погодних даних такі метеостанції мають встановлюватись в діапазоні 10–15 км одна від одної (в Україні – 70 км). Це значні затрати, на які має піти держава, якщо вона зацікавлена в розвитку даного страхового продукту.

Слід зазначити, що встановлення необхідної кількості мете-

останцій є необхідним заходом не тільки для розвитку індексного страхування, але й для отримання та формування бази погодних даних і для розвитку традиційних страхових продуктів. Як відомо, така база відсутня на сьогоднішній день, так як ще не створений регулятор, який має займатись і її створенням і регулюванням всього ринку агрострахування.

Зазначимо, що законодавча база України поки що не дозволяє впровадити індексне страхування, і тому зусилля представників аграрних підприємств, страхових компаній та державних органів мають бути спрямовані на доопрацювання та внесення змін до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою».

Відмітимо також можливість використовувати взаємне страхування в комплексі з індексним для створення працездатної моделі страхових відносин в аграрному секторі. Товариства взаємного страхування могли б об'єднати сільгоспвиробників для покриття ризиків понад покриття індексним страхуванням. При цьому частину ризиків доцільно перестраховувати на місцевому або зарубіжному ринку перестраховування, в т. ч. через «Аграрний страховий пул». Частина страхових премій за індексним страхуванням повинна також компенсуватися державою, як і за умови надання стандартних страхових продуктів.

Висновки. Світовий досвід доводить, що значні і постійно зростаючі інвестиції в агропромисловий комплекс, а також дедалі складніші сучасні технології сільськогосподарського виробництва ставлять країни світу перед необхідністю створення національних систем страхування врожаю сільськогосподарських культур. На сучасному етапі розвитку страхування в Україні важливим завданням є створення цілісної системи агрострахування з продуманим механізмом державної підтримки.

Таким чином, в аграрному страхуванні України важливо знову запустити механізм державного субсидування сплачених страхових премій. Оскільки протягом 2009–2011 рр. держава не виділяла коштів на субсидування страхових премій, у 2012 р. на субсидування було використано мізерну суму бюджетних асигнувань, а у 2013–2015 рр. грошей на нього в держбюджеті також було не передбачено. Експерти висловлюють сумнів і щодо відповідних перспектив на найближче майбутнє, зважаючи на економічну кризу та бойові дії на сході України. Крім цього, не лише агрохолдинги, але й фермерські господарства та особисті селянські господарства повинні мати доступ до субсидованого страхування. Подібне практикується в Польщі, де страхуються навіть ті фермери, які мають у розпорядженні 2–3 га землі.

Також слід зазначити, що субсидовані програми страхування сільськогосподарської продукції не є стійкими у довгостроковій перспективі, особливо в країнах, які мають певні обмеження фінансових ресурсів. Повинен бути передбачений стратегічний підхід до управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. На страхування повинні передаватися лише залишкові ризики, тобто ризики, які залишаються після використання різних методів зниження виробничих ризиків всередині підприємства (наприклад, меліорація, боротьба з шкідниками та хворобами, новітні ресурсозберігаючі технології).

Отже, забезпечення стабільного економічного зростання має здійснюватися шляхом створення умов для розвитку ефективного аграрного підприємництва, підвищення конкурентоспроможності продукції, створення цивілізованих засад для проживання й відтворення людського капіталу. Усе це вимагає серйозного

фінансового оздоровлення господарств, належних механізмів розширеного відтворення факторів виробництва за рахунок збільшення власних коштів і притоку банківських і бюджетних інвестицій в цю галузь. Головним завданням на сучасному етапі в розвитку аграрного страхування є зацікавленість в даному виді страхування як страхувальників, так і страхових компаній, що неможливо без суттєвої державної підтримки.

Також зазначимо, що механізм державної підтримки системи агрострахування не повинен обмежуватися лише виплатою субсидій на страхові премії. Економічний чинник вищезгаданого механізму повинен включати розробку програми страхування, перестраховання ризиків, утримання всіх програм супроводу – інформаційну систему менеджменту, збір й обробку метеоданих та даних урожайності, підготовку спеціалістів, навчання агровиробників, законодавчі та інші ініціативи.

Напрями подальших досліджень передбачають розробку ефективного механізму аграрного страхування з одночасним визначенням необхідних обсягів державної підтримки аграрного страхування та умов її надання.

Література:

1. Аграрне страхування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroins.com.ua>.
2. АПК загального режиму // Голос України. – 2015. – 2 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/256569>.
3. Ботвиновська О.Л. Сучасні тенденції зарубіжного досвіду індексного страхування аграрних ризиків / О.Л. Ботвиновська // Ефективна економіка. – 2011. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=524>.
4. Мамчур Р.М. Розвиток ринку страхових послуг в Україні / Р.М. Мамчур. – К. : Компринт, 2013. – 190 с.
5. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 9.02.2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 41. – Ст. 491.

Мамчур Р.Н. Формирование финансового механизма аграрного страхования

Аннотация. В статье исследованы теоретические вопросы формирования финансового механизма аграрного страхования. Проанализированы особенности страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой. Определены преимущества индексного страхования сельскохозяйственных рисков. Рассмотрены возможности использования в аграрном секторе взаимного страхования. Обоснована необходимость государственной поддержки системы агрострахования в Украине.

Ключевые слова: страхование, аграрный сектор, аграрное страхование, индексное страхование, государственное субсидирование.

Mamchur R.M. Financial mechanism of the agricultural insurance formation

Summary. Theoretical financial mechanism of the agricultural insurance formation was investigated. The features of agricultural products insurance with state support were analyzed. The advantages of index insurance of agricultural risks were detected. The possibilities of use in the agricultural sector mutual insurance were considered. The necessity of state support for agricultural insurance system in Ukraine was grounded.

Keywords: insurance, agriculture, agricultural insurance, index insurance, government subsidies.